УДК 342.766:65.012.8(477)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Наливайко Л.Р., к.ю.н., доцент

Запорізький державний університет

Розвиток політичних та економічних відносин в Україні пов'язаний з недостатністю життєво важливих ресурсів, у тому числі дефіцитом знань й інформації, що ускладнює пошук шляхів виходу з кризових ситуацій, правильну оцінку суспільно-політичних і соціально-економічних трансформаційних процесів у суспільстві. Незважаючи на прогалини та втрати, в державі зберігається великий ресурсний та інформаційний потенціал, є можливості для наукової організації та проведення регіонального моніторингу, збору, опрацювання суспільної та науково-технічної інформації з метою підтримки прийняття рішень на вищому державному рівні. Крім того, розвиток ринку підвищує потребу в знаннях та інформації, проте налагодження її ефективного кругообігу залежить від цілісної політики держави. Зауважимо, що повнота і доступність знань, всебічний розвиток інформаційної та ресурсної інфраструктури науково-технічної інформації як складової частини національного інформаційного ресурсу є однією із головних ознак демократичної правової держави [1].

Центр інформаційних ресурсів і технологій Національного інституту стратегічних досліджень узагальнив проблеми законодавства та організаційної структури забезпечення захисту інформаційних ресурсів в Україні.

Звернемо увагу на деякі принципові питання.

По-перше, створення в Україні національної системи охорони державної таємниці, введення в дію закону "Про державну таємницю" забезпечили умови для підвищення інформаційної безпеки цієї сфери шляхом вдосконалення правової і організаційної систем захисту державної таємниці.

По-друге, найбільш неурегульованою в правовому плані є сфера захисту інформаційних ресурсів з обмеженим доступом, що не становлять державної таємниці. Чинним законодавством визначені такі види таємниць: службова, військова, банківська, комерційна, професійна, медична, страхування, усиновлення, таємниця особистого життя людини тощо. У загальному обсязі інформаційних ресурсів з обмеженим доступом вони складають понад 80 відсотків. Існує ще конфіденційна інформація, що знаходиться у володінні, користуванні та розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб, до якої Конституція відносить інформацію про особу.

На жаль, чинне законодавство не дає повного юридичного трактування понять "інформація", "інформаційний ресурс" і визначає лише фрагментарні характеристики цих понять з використанням традиційних норм майнового права. У кримінальному, адміністративному і цивільному праві України відсутні юридичні трактовки всього спектру правопорушень в інформаційній сфері [2].

Саме відносини, пов'язані із забезпеченням інформаційної безпеки, як найважливіші сьогодні для суспільства та держави вимагають найшвидшого законодавчого регулювання. Перш за все, мова йде про забезпечення законодавчого захисту прав та інтересів всіх суб'єктів інформаційних відносин. Грамотно формулюючи комплекс проблем, обгрунтовано визначаючи пріоритети, можна з позицій забезпечення інформаційної безпеки гармонійно вирішити зазначені питання та позбавитись при цьому державної зарегульованості.

Декілька слів про інформаційний простір та інформаційну безпеку. Коли ми говоримо про водний чи повітряний простір, то маємо на увазі деяке середовище, заповнене водою чи повітрям. Використовуючи цю аналогію, можна дати таке визначення: інформаційний простір – це середовище, в якому здійснюється формування, збір, зберігання та розповсюдження інформації [3].

Ще два роки тому народні депутати підготували законопроект "Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України". У цьому документі зазначено, що інформаційна безпека – це "стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, який унеможливлює заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації" [4].

Таким чином, якщо наноситься шкода в результаті недосконалості інформаційних відносин, використанні неякісної інформації тощо, то це свідчить про порушення чиїхось прав та інтересів, про зниження інформаційної безпеки.

Таке визначення дає змогу самим природнім способом розглядати як невирішені проблеми інформаційної безпеки таке:

- недосконаліть інформаційної політики та політики інформаційної безпеки держави;
- недосконаліть нормативно-правової бази в області інформаційних відносин та інформаційної безпеки;
- недостатню розвиненість інформаційної інфраструктури держави;
- введення іноземними державами обмежень по відношенню до України щодо розповсюдження інформації та отримання нових інформаційних технологій;
- протиправна діяльність посадових осіб, різних формувань та груп у сфері інформаційних інтересів громадян та держави;
- недосконаліть державної системи забезпечення інформаційної безпеки;
- можливість виникнення нештатних, непередбачених ситуацій у системах, процесах, що базуються на використані інформаційних технологій тощо [5].

Щоб просуватися далі в сфері законотворчості і не породжувати „мертвих" законів, треба насамперед провести ревізію чинної правової бази, моніторинг дієвості окремих законів, привести законодавство у відповідність до реалій сьогодення, у т.ч. шляхом вилучення тих положень, що виявилися неефективними.

Вирішенню проблем правового регулювання суспільних інформаційних відносин сприяла б систематизація норм права в цій сфері за наступними схемами: визначення ієрархічної системи та структури інформаційного законодавства на рівні правової доктрини; відокремлення в системі законодавства інформаційної галузі та розміщення її у Зводі законів України як окремого розділу „Інформаційне законодавство"; кодифікація, тобто розробка й прийняття Верховною Радою України окремого Кодексу України про інформацію.

З огляду на задекларовану керівництвом України спрямованість на інтеграцію в європейські структури, більш прийнятним є розвиток інформаційного законодавства на основі кодифікації [6].

Система інформаційної безпеки будь-якої країни є невід'ємною частиною загальної національної системи безпеки. Іншими словами, у системі національної безпеки інформаційна безпека виступає як її підсистема. Інформаційну безпеку, очевидно, слід розуміти як сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету України, захист інформаційної сфери від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз. Із таким розумінням інформаційної безпеки можна погодитися, але з певним уточненням: ця безпека має включати і ефективну протидію сукупності інформаційних загроз, які небезпечні не лише для суто інформаційної сфери.

Необхідність забезпечення інформаційної безпеки зумовлюється, по-перше, потребою забезпечення національної безпеки України в цілому, по-друге, існуванням таких загроз інформаційній сфері країни, які можуть завдавати значної шкоди загальним національним інтересам, по-третє, врахуванням того, що за допомогою інформації можна впливати на зміну свідомості і поведінку людей. Завдання інформаційної безпеки – це створення системи протидії інформаційним загрозам та захист власного інформаційного простору, інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів держави [7].

При загостренні конфліктів інформаційна боротьба може перерости в інформаційну війну. Інформаційна війна ведеться за допомогою інформаційної зброї, показниками якої є цілеспрямованість, виборність, масштабність дій, швидкість доставки, комплексність дії та впливу на об'єкти нападу [8].

Деякі засоби, які зараз прийнято відносити до інформаційної зброї, такі, наприклад, як спеціальні психологічні операції, існують та активно застосовуються досить давно, інші, зокрема, специфічні комп'ютерні засоби боротьби, з'явилися лише кілька років тому. Але всі вони мають дещо спільне - вони засновані на ідеї опосередкованого впливу на матеріальний світ через світ інформаційний.

Як відомо, існує два основні типи інформаційних загроз:

- загрози несанкціонованого розповсюдження інформації;
- загрози несанкціонованої модифікації інформації.

Інформаційну зброю доречно визначити як сукупність технічних, організаційних, політичних і подібних засобів, за допомогою яких реалізуються інформаційні загрози.

Американські фахівці вважають, що існує дев'ять основних видів інформаційної зброї, які можна об'єднати в чотири типи:

- засоби впливу на інформаційну інфраструктуру;
- засоби розвідки, отримання інформації з інформаційних, телекомунікаційних і подібних систем;
- засоби впливу на інформацію, яка обробляється в інформаційних системах, наприклад, на програмно-математичне забезпечення цих систем;
- засоби впливу на суспільну свідомість [9].

До основних засобів реалізації загроз інформаційної безпеки відносяться: маніпулювання інформацією (дезінформування, приховування інформації); порушення встановленого порядку інформаційного обміну, несанкціонований доступ чи необґрунтоване обмеження доступу до інформаційних ресурсів, протиправний збір та використання інформації; знешкодження інформаційного простору держави або його використання в антидержавних інтересах; інформаційний тероризм (розповсюдження комп'ютерних „вірусів", перехоплення інформації, нав'язування фальшивої інформації тощо).

Безпосереднім результатом негативних інформаційних впливів є перекручення інформації, що призводить до пошкодження чи деформації інформаційного середовища держави і інформаційних ресурсів, неможливості функціонування важливих державних, виробничих, наукових, фінансових систем і веде до втрати національного інформаційного суверенітету [10].

Нарешті, до інформаційної безпеки слід віднести і забезпечення права фізичних і юридичних осіб, всього населення своєчасно отримувати повну інформацію. Важлива роль тут належить ЗМІ України [11].

Реалізація права на доступ до інформації із різних джерел можлива тільки при розвинутій інформаційній інфраструктурі. Під нею слід розуміти єдність таких систем: виробництва і доставки інформаційних продуктів до споживача; виробництво засобів виробництва інформаційних продуктів та їх доставки; виробництво інформаційних технологій; накопичення та зберігання інформаційних продуктів, сервісного обслуговування та підготовки кадрів [12].

Збалансована державна інформаційна політика України формується як складова частина її соціально-економічної політики, виходячи з пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці країни. Із правової точки зору вона ґрунтується на засадах правової демократичної держави і впроваджується шляхом розробки та реалізації відповідних національних доктрин, стратегій, концепцій та програм згідно із чинним законодавством.

Державна інформаційна політика (ДІП) повинна відбивати нагальні питання, що склалися у сфері суспільних відносин, виробничій, державно-організаційній та міжнародній сферах, у сфері інформаційної безпеки, галузях науки, культури тощо. Основними напрямками ДІП у сфері суспільних відносин є:

- забезпечення права на достовірну, повну та своєчасну інформацію, свободи слова та інформаційної діяльності в національному інформаційному просторі, недопущення втручання в зміст та внутрішню організацію інформаційних процесів, крім випадків, визначених законодавством відповідно до Конституції України;
- збереження та вдосконалення вітчизняного національного інформаційного продукту та технологій, національно-духовних та культурних цінностей України;
- інформаційна та національно-культурна ідентифікація України у світовому інформаційному просторі;
- всебічна державна підтримка та розвиток ресурсів науково-технічної продукції та інформаційних технологій [13].

Для захисту національного інформаційного простору та ресурсів мають використовуватися адекватні методи і засоби, які базуються на відповідних сучасних інформаційних та інформаційно-аналітичних технологіях, а саме:

- правове регулювання та контроль;
- економічне (податкове, тарифне, митне тощо) регулювання та контроль;
- державне ліцензування та сертифікація суб'єктів національного інформаційного простору України, об'єктів інформаційної інфраструктури;

- технічний та програмний захист;
- криптографічний захист [14];
- цілеспрямована протидія засобам ведення інформаційної війни.

Ці заходи повинні супроводжуватися застосуванням дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення, що містять загрозу інформаційному суверенітету та інформаційній безпеці України, її національним інформаційним ресурсам, та науково-технічній інформації, як її невід'ємній складовій частині.

В Україні всі види інформаційних технологій, їхнього виробництва та засоби забезпечення цих технологій становлять спеціальну сферу діяльності, розвиток якої визначається державною інформаційною політикою та Національною програмою інформатизації. Визначення завдань Національної програми інформатизації, пріоритетних напрямів розвитку інформатизації, обсягів, джерел і порядку їх бюджетного фінансування покладається на Кабінет Міністрів України і щорічно затверджується Верховною Радою України [15].

Захищаючи свої інформаційні інтереси, кожна держава має дбати про свою інформаційну безпеку. Цього ж вимагає і зміцнення української державності. Гонитва за дешевим інформаційним товаром призвела до того, що на сторінки газет, в телерадіоефір ринув потік бездуховності, аморальності, цинізму, зневаги до історичних та духовних надбань народу, традицій багатьох поколінь.

Деякі працівники засобів масової інформації зрозуміли свободу слова як уседозволеність і безвідповідальність. Кореспонденти, редактори нерідко оприлюднюють матеріали на замовлення. У журналістському лексиконі прижилося таке словосполучення, як "інформаційне кілерство", коли ту чи іншу посадову особу "відстрілюють" компрометуючими матеріалами на замовлення. За це платяться великі гроші, надаються економічні і політичні привілеї. Відповідно до п. 3 ст. 13 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права на працівників мас-медіа покладаються великі обов'язки за користування правом свободи слова.

Контроль за дотриманням свободи слова та правом на конфіденційну інформацію в Україні виконує також Уповноважений з прав людини, що вважає цю функцію пріоритетною у своїй діяльності.

Уповноважений з прав людини змушений констатувати: реалізація права на свободу думки і слова та права вільно збирати, зберігати, використовувати і розповсюджувати інформацію нерідко унеможливлюється недосконалістю норм чинного законодавства та судової практики.

Тому Уповноважений звернувся до Голови Верховного Суду України з листом, у якому підтримав проведення спеціального засідання Пленуму Верховного Суду з питань удосконалення судової практики при розгляді спірних проблем в інформаційній сфері. Держава повинна знайти спосіб захищати журналістів, які володіють інформацією, небезпечною для їхнього життя, а громадян – від посягань мас-медіа на їхню честь та гідність [16].

З урахуванням досвіду розвинутих країн світу та перебігу соціально-економічних, політичних, науково-технічних процесів, притаманних Україні, єдиний інформаційний простір України має являти собою систему організаційно і методично пов'язаних у часі і просторі національних інформаційних ресурсів та інформаційно-аналітичних технологій їх забезпечення.

Тому, можна зробити висновки, що актуальність та необхідність формування відповідних організаційних та правових засад побудови національного інформаційного простору, його сучасної технологічної підтримки визначаються наступними цілями:

- подальше зміцнення інформаційної безпеки України, загалом її національної безпеки за рахунок більш ефективного використання національного потенціалу;
- підняття рівня і значення вітчизняного інформаційного продукту та технологій, національних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційної інфраструктури України у відповідності до її національних інтересів на засадах державного суверенітету України;
- упорядкування інформаційних відносин у національному інформаційному просторі України, особливо зміна співвідношення розповсюдження в країні вітчизняної та зарубіжної інформаційної продукції та інформаційних технологій на користь вітчизняних;
- державна підтримка вітчизняних суб'єктів національного інформаційного простору, забезпечення інформаційної та духовної, культурної ідентифікації України в міжнародних інформаційних відносинах, піднесення міжнародного авторитету вітчизняного інформаційного продукту та технологій, його виробників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Морозов А., Косолапов В., Ковтун В., Колосов В., Смирнова С. Організаційні та правові засади створення національного інформаційного простору // Наука та наукознавство. – 2000. - № 3. – С. 29.
2. Мастяниця І., Сосін О., Шиманський Л. Проблеми захисту інформаційних ресурсів в Україні // Наука та наукознавство. – 2000. - № 3. – С. 42-43.
3. Баранов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? // Національна безпека і оборона. – 2001. - № 1. – С. 71-72.
4. Кравченко В. Як подолати інформаційну нерівність? // Урядовий кур'єр. – 2000. – 11 березня. – С. 4.
5. Баранов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? // Національна безпека і оборона. – 2001. - № 1. – С. 72.
6. Гаврилов І. Розвиток інформаційного простору: нові можливості, нові загрози // Національна безпека і оборона. – 2001. - № 1. – С. 78.
7. Задворний А. Інформаційна безпека і свобода слова в Україні / Україна: інформація і свобода слова. – К.: Молодь, 1997. – С. 723.
8. Лазарев Г. Защита информации в информационно-теле-комуникационных системах // Національна безпека і оброна. - 2001. – №1. – С. 81.
9. Литвиненко О. Інформація і безпека // Нова політика. – 1998. - № 1. – С. 47-48.
10. Лазарев Г. Защита информации в информационно-теле-комуникационных системах // Національна безпека і оброна. - 2001. – №1. – С. 81.
11. Задворний А. Інформаційна безпека і свобода слова в Україні / Україна: інформація і свобода слова. – К.: Молодь, 1997. – С. 735.
12. Баранов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? // Національна безпека і оборона. – 2001. - № 1. – С. 73.
13. Морозов А., Косолапов В., Ковтун В., Колосов В., Смирнова С. Організаційні та правові засади створення національного інформаційного простору // Наука та наукознавство. – 2000. - № 3. – С. 32-33.
14. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – К.: Укр. Енцикл., 2001. – С. 416.
15. Морозов А., Косолапов В., Ковтун В., Колосов В., Смирнова С. Організаційні та правові засади створення національного інформаційного простору // Наука та наукознавство. – 2000. - № 3. – С. 34-35.
16. Карпачова Н. Право на інформацію. Свобода слова, думки, вільного вираження поглядів // Журналіст України. – 2001. - № 2. – С. 20-21.